

Hundra procent tjejer är en bok som innehåller mycket kreativitet. Särskilt tycker jag att det kommer fram i de dagboksanteckningar som ett antal tjejer skrivit från den 15 november 2002. Här får man läsa lite större textsjok och ta del av fantastiska funderingar, alltifrån beskrivningar av dödlig tristess till allvarsamma utsagor och förhoppningar om kärlek.

Anna Sofia Lundgren, Umeå

Andreas Marklund: *I hans hus. Svensk manlighet i historisk belysning*. Boréa, Umeå 2004. 323 s., ill. ISBN 91-89140-30-3.

Förfrågan om jag ville recensera Andreas Marklunds kulturhistoriska studie av "Det goda äktenskapet" i boken *I hans hus*, ställdes till mig i början av hösten 2004. Att frågan kom vid just den tidpunkten, vill jag redan nu påpeka, har delvis påverkat utformningen av denna recension. Hur, återkommer jag till i slutet av recensionen.

Jag gav mig i kast med läsningen omgående och boken har verkligen gett mig många fina läsoplevelser och en rad nya insikter om aspekter av svensk manlighet i "det gamla bondesamhälle", som ju länge har varit ett viktigt kunskapsobjekt för etnologer. Källmaterialet har hämtats från Uppsala domkapitels protokollsböcker (där alla skilsmässor, trolovningsskillnader och problematiska äktenskapsingångar samt fall av äktenskaplig missämja som uppmärksammades av myndigheterna finns dokumenterade). Marklund är utan tvekan en kompetent historiker som har en fin blick för nyanser och en sällsynt god förmåga att levandegöra källorna. I den italienska historikern Carlo Ginzburgs anda har han verkligen använt det tidigmoderna rättegångsmaterial som studien bygger på, som "antropologiska fältanteckningar", och han guidar kunnigt läsaren i en tid vars tänkande idag ter sig främmande. Därför är boken viktig och välmotiverad, inte minst torde den intressera etnologer.

Kring sekelskiftet 1800 reglerades äktenskapet av två parallella rättssystem, den kyrkliga och den världsliga jurisdiktionen, vilket är en viktig förklaring till att empirin är så pass rik och mångfacetterad. Vid den tiden nedtecknades mycket mer än bara vad som idag kan te sig relevant för det aktuella fallet. På det lokala planet, ute i byarna var det sockenprästen som uttolkade äktenskapsrätten. Denne hade till sin hjälp i myndighetsutövningen: kyrkotukten, vilket enligt Marklund var "ett luddigt juridiskt mandat som gav sockenprästerna

disciplinära befogenheter och gjorde dem till noder inom lokalsamhällets sociala kontroll". Idag lägger sig myndigheterna, som tur är, inte längre i orsakerna till skilsmässor och man kan heller inte, tack och lov, längre bli nekad skilsmässa. Men så lever männen och kvinnorna som läsaren möter i boken också i en helt annan tid och i ett samhälle uppbyggt på helt annan grund än dagens. 1800-talets början är ju med Tegnér's ord: "fredens, vaccinet och potäternas" århundrade, då befolkningen i Sverige i det närmaste exploderade. Och befolkningsökningen skedde inom ramen för det förindustriella agrarsamhället. I ljuset av sådan kunskap kanske det går lite lättare att utifrån dagens förhållanden förstå hur människorna kunde låta sig regleras. Socialt sett var ju tidsperioden tämligen orolig och det går också att läsa mellan raderna i citaten från källorna och i Marklunds analys.

Marklund närmar sig materialet utifrån tre perspektiv, som även representerar tre dåtida metaforer för familjen: Huset, Hushållet och Sängen (och så finns det två kapitel till, som behandlar: Hälsa och sjukdom samt Manlighet och äktenskap). Rättegångsmaterialet visar tydligt vilka normer som gällde och Marklund har i sin analys fokuserat på "hur ord och begrepp använts för att säga saker om manligheten". Syftet med boken är just "att undersöka de begrepp som använts för att göra uttalanden om manlighet i förhållande till *Det goda äktenskapet*".

I Huset regerade husbonden, och eftersom de äktenskapliga relationerna reglerades av hustavlan och mannens rätt att aga, är det inte konstigt att det första kapitlet ägnas en hel del åt våldet inom äktenskapet. Intressant att notera här är att agan reglerades med hjälp av dess förmåga att hålla huset samman. Den husbonde som var allt för brutal och vars aga hotade huset att urarta i oordning sågs inte med blida ögon av myndigheterna. Tidens ledord och prästens uppgift i lokalsamhället var nämligen att hålla samman huset. Men i andra fall kunde rätten gå på mannens linje, när han kunde argumentera för att våldet var berättigat för att hålla det hotade huset samman. Att 1800-talet är brännvinets och supandets tid märks tydligt i Marklunds framställning. Alkohol och dryckenskap som leder till ett våldsamt sinne lag motarbetas och ligger männen i fatet när de dras inför rätten. Återigen mycket beroende på att drogbruket hotade huset. 1800-talet är som bekant även en tid av befolkningsexplosion, vilket gav upphov till något som benämndes den "sociala frågan". Den ökande befolkningen skulle ju inlemmas i samhället

och den instans som låg närmast till hands under 1800-talet var de självägande böndernas hushåll. För att möta hotet satte myndigheterna stor tillit till husbonden som förväntades att i kraft av sitt moraliska ledarskap vara en förebild för sina ”myndlingar”. Bl.a. därför förbjöds husagan 1858, åtminstone agan av vuxet tjänstefolk. Enligt Marklund råder vid tiden närmast en kult av det husliga. Det talas även om en feminisering av husbegreppet som alltmer kom att förknippas med hustrun. Hon skulle omvårda huset och det ideal hon förväntades sträva mot var ”den tillgivna hustrun”. Under perioden växer det så fram ett mer komplementärt husvälde, där husbonden och hans hustru idealt sett skulle fungera som moraliska föredömen för övriga familjemedlemmar. Hon skulle vara en moraliskt stark motpol till hans ganska opolerade tendenser till våldsutövning.

Hushållet, menar Marklund, är ett minst lika vanligt begrepp i rättegångsprotokollen, men det är inte alls lika sammanhållet som huset. Diskussionen om hushållet rör framförallt frågor om ekonomi och arbete. Här handlar skilsmässomålen ofta i kvinnornas fall om mannens oförmåga att arbeta ihop till försörjningen och i männens fall om kvinnornas oförmåga att hushålla med resurserna. Hushållning, förmågan att sköta ett hushåll, betraktades därför även som ett viktigt tecken på äktenskapligt värde, för både mannen och kvinnan. I centrum för myndigheternas granskande blickar står dock främst mannens arbetsförmåga. Om ett äktenskap definierades som disharmoniskt så var det ofta mannen som utsattes för den hårdaste granskningen. Men om det ansågs att han ägde förmågan att vara en ”träget arbetande make som gjorde sitt bästa för hus och hushåll, trots kärva ekonomiska villkor”, befriades han från anklagelserna. Marklund ger helt klart läsaren en fin inblick i en tid som idag ter sig svårförståelig, inte för att argumenten mellan makarna i tider av tvistemål inte känns igen, utan mer för att myndigheterna tog anklagelser för lathet eller ekonomisk oförmåga som skäl att genomföra granskningar, vilka sedan låg till grund för makarnas framtida trovärdighet. Det intresse och den vikt som lades vid hushållets skötsel från myndigheternas sida, skriver han, kan förklaras av det faktum att hushållet var direkt länkat till den svenska rikshushållningen. Hushållet var en mycket viktig kategori i statens finansiella klassificeringssystem. I kapitlet om hushållet använder han sig vidare av det tacksamma och viktiga begreppet omanlighet för att beskriva dåtidens manliga ideal. Med hjälp av detta begrepp blir det tydligt vilka värden som eftersträvas: arbetsförmåga

och skötsamhet. Män som dricker för mycket och som på andra sätt missköter sig och sitt ansvar klassas som omanliga. Den manlighet som motarbetades och som man försökte reglera var främst den manlighet som tillskrevs landsbygdens fattiga och obesuttna, dvs. den växande heterogena underklassen, vilken hotade samhällets struktur med oordning och kaos. Här blir det tydligt att det är de besuttna som har makten över vilka normer som ska gälla. I rättegångsmaterialet används utpekanden av odugliga män som ett sätt att framhålla den egna manligheten. Med uttryck som ”synnerlig arbetsdrift” och ”gagnelig sysselsättning” beskrivs den fullt utblommade manligheten, för att använda Marklunds ord. En intressant förklaring till detta lyfts fram av Marklund, som här med hänvisning till historikern Peter Aronsson, ägnar hemmansägaren ett stort intresse. Det var en för tiden ny kulturell identitet, vilken ingick politiska och kulturella allianser med andra i samma situation för att hävda sig gentemot lantproletariatet. Detta positioneringsarbete skedde framförallt på sockenstämmorna, där hemmansägarna även försvarade sig mot centralmaktens interventioner. Enligt Marklund var utformningen och inflytandet över definitionerna av den goda manligheten ett viktigt redskap i den kampen. Därmed finner jag tydliga paralleller till den amerikanske historikern och mansforskaren Michael Kimmel, som menar att Amerikas historia är en historia om manlighet. En invändning som jag kan ha mot Kimmel, men som inte drabbar Marklund på något sätt, är att han uteslutande skriver om just män. En viktig förtjänst med Marklunds redogörelse är att han, även om bokens primära syfte är att analysera uttryck för manlighet, skriver minst lika mycket om kvinnorna. Manlighet är inget som uppstår i ett vakuum, det är i högsta grad ett relationellt begrepp.

Boken har som jag ser det, och det torde även ha framgått ovan, en rad förtjänster, vilka gör boken mycket läsvärd. En av bokens riktigt stora behållningar är att Marklund har ett språk som är behagligt smakfullt och där ordvalen ofta är oväntade på ett högst positivt sätt. Mitt ordförråd har verkligen berikats av läsningen. Marklund använder sina historiska kunskaper och insikter i dåtida språkbruk för att berika texten med ord som idag sällan används, och det uppskattar jag mycket.

För att balansera upp recensionen vill jag avslutningsvis kort resonera kring två saker som hänger samman. Den första ser jag som viktigast och det handlar om författarens behandling av ”nycklasymboliken”. Det är som bekant ett populärt ämne som många etnologer

ägnat sig åt, på olika sätt. Jag tänker här framförallt på Inger Lövkronas artikel i boken *Familj och kön* (Meurling, Lundgren, Lövkrona (red.) 1999. Lund: Studentlitteratur). Där målas en, i förhållande till Marklunds text, delvis annorlunda bild upp av förhållandet mellan könen i allmänhet och av innebörden i symbolen nyckelknippan i synnerhet. Lövkrona menar att det är svårt att i de historiska källorna belägga ”[d]en mäktiga matmodern med gårdens nycklar skramlande i bältet”, som kan skönjas mellan raderna i Marklunds tolkning av materialet. Lövkrona driver tesen att kvinnans position i det förmoderna bondesamhället var den underordnades, kort och gott. Och att mannen utgjorde normen. Om kvinnan hade makt så var den överallt underordnad mannens makt och inflytande. Med detta vill jag emellertid inte säga att Marklund har fel, i hans bok framträder trots allt en nyanserad bild av nycklarna. Men jag vill nog ändå höja ett varningens finger mot författarens tolkning av nyckelns reella betydelse, utanför domstolsprotokollen.

Avslutningsvis vill jag nu bara kort presentera den fundering som nämndes i inledningen. Hur ska man se på den typ av resonemang som mötet mellan Marklund och Lövkrona ger upphov till, där olika källor och olika tolkningar av samma material ställs mot varandra, och som är så vanliga inom vetenskapen? Mitt problem, och det bör påpekas att det är mitt problem, är att jag i samma veva som jag började läsa Marklunds bok påbörjade arbetet på min första bok efter disputationen. Det arbetet, tillsammans med mitt arbete som lektor på högskolan, vilket ständigt ställer mig inför vetenskapsteoretiska frågor från studenterna, har fått mig att fundera en hel del kring hur vi som humanister bedriver vetenskap, vilken kunskap vi producerar och hur denna blir användbar i samhället. Jag inser allt mer att jag saknar en kritisk kunskapsteoretisk och ontologiskt inriktad diskussion inom humaniora. Marklund, och många med honom, ägnar sig inte alls åt den typen av frågor och den efterfrågas sällan. Han gör precis som så många andra, börjar med att diskutera källorna, var de finns, vilken tid de härrör från och vilken typ av material det är. Men det finns ingen diskussion om hur den kunskap som presenteras kan tänkas komma till användning i samhället. Att kunskapen är viktigt tas därmed för givet. Men kan man göra det, frågar jag mig? Jag vill dock inte kritisera Marklund för att han förbiser den typen av frågor. Men boken, framförallt eftersom jag fick den i min hand just när jag funderade kring sådana frågor, har hos mig väckt en hel del sådana funderingar. Därför

vill jag väcka frågan här, mer som ett slags upprop till mina kollegor än som kritik av Marklunds bok. Vad är det för kunskap vi producerar, varför är den viktig, och till vad kan den användas? Hur ser vi på världen och verkligheten? Varför diskuteras dessa frågor inte oftare, och mycket mer än vad som är fallet idag? Såväl här i RIG, som i Kulturella Perspektiv och på andra ställen borde det, anser jag, föras mycket mer diskussioner av den typen. Det är viktigt för humanioras framtid! Om våra ämnen ska överleva behöver vi kunna göra reda för vår plats i samhället och för vår roll i kulturen.

Eddy Nehls, Stenkullen

Den mediala vetenskapen. Anders Ekström (red.). Nya Doxa, Nora 2004. 390 s., ill. ISBN 91-578-0450-8.

På omslaget till antologin *Den mediala vetenskapen* blickar nobelpristagaren The (Theodor) Svedberg ner på någon av sina, för sin tid, högteknologiska skapelser. Ljuset träffar ansiktets forskande blick och handens arbete med mekaniken. The Svedberg ler en aning, som om han är tillfredsställd med sitt arbete, tekniken fungerar som den ska. Bilden är tagen av en fotograf hos Studio Gullers, en fotostudio som på 1940-talet dokumenterade Sveriges då mest kände vetenskapsman och hans arbete. Bilderna speglade ett nytt bildjournalistiskt ideal, man skulle visa forskaren i sin verksamhet; som forskande, arbetande man. Och i Svedbergs fall beskrevs han i det närmaste som en magiker, en person som med tankens kraft kunde förändra världen. Gullers bilder publicerades under 1930-40-talen i veckopressen, och analyseras i idé- och lärdoms-historikern Sven Widmalms ”Trollkarlen från Uppsala”, en av 14 essäer i antologin *Den mediala vetenskapen*. Widmalms artikel visar hur medier – dvs. journalister och fotografer – med språk och estetik konstruerade bilden av vetenskapsmannen.

Den mediala vetenskapen vill belysa relationerna mellan vetenskapen, medier och publik. Författarna har en gemensam ambition att formulera ett alternativ till den linjära spridningsmodellen som tidigare har fått beskriva vetenskapskommunikation. Med andra ord vill författarna trycka på att vetenskapskommunikation inte handlar om att vetenskapen kommunicerar information till allmänheten via medier. Istället vill de analysera den ”publika vetenskapen som ett ömsesidigt utbyte mellan medier och forskarsamhälle snarare än